

De Ooievaar (*Ciconia ciconia*) speelt sedert overoude tijden een belangrijke rol in de folklore van onze gewesten. En geen wonder. De grote, langbenige vogels broedden ooit in grote aantallen overal in ons land en veelal zelfs in het centrum van steden en dorpen, temidden van het drukke volksleven. De terugkeer van de eerste Ooievaar in het vroege voorjaar was een feestelijke gebeurtenis waarbij in vele dorpen de klokken werden geluid. Gewoonlijk gebeurde dit op heldere en daardoor toch al vrolijke dagen. Meestal arriveerde het mannetje enkele dagen eerder dan het wijfje. Met vrolijk snavelgeklepper werd het machtige oude nest op het raadhuis of het kerkdak weer in bezit genomen. Een feest voor de hele gemeenschap en vooral voor de dorpsjeugd

die de graag geziene gast verwelkomde met eeuwenoude volksrijmen en wijsjes, zoals deze uit het Groningerland:

"Aaibert, aaibert, Sprikkebain
Het gain voader of moader zain;
Zien voader is dood,
Zien moader is dood,
Zien kiender lopen om bötter en brood."

of met een kleine variatie uit de omgeving van Zweel in zuidoost Drente;

"Luibert, luibert, langbien,
Hef zien vaar of moor neet zien.
Moeder zat op 't beuntien,
Kreeg 'n klein jong zeuntien,
Voader was hen Engeland,
Heul 'n koar vol keukenzand."

Dat klonk best feestelijk, hoewel al deze versjes, zoals zovele kinderrijmen, inhoudelijk niet zo zinvol klinken. Maar bij zoveel terechte vreugde een kniesoor die daarover valt!

+ + + +

Belangrijk was in welke toestand men in het voorjaar die eerste langbeen zag. Was het een vliegende ooievaar dan zou men de rest van dat jaar vrolijk, ijverig en voortvarend zijn. Maar wee degene die een zittende ooievaar waarnam: hem wachtte slechts traagheid, lusteloosheid en tegenspoed! In Friesland zag men het een tikkeltje anders: een staande ooievaar betekende thuisblijven, een vliegende daarentegen een jaar van rusteloos reizen en trekken. Ook komt men wel tegen dat een ooievaar ter linkerzijde weinig goeds voorspelde, een ooievaar aan de rechterzijde daarentegen gold dan als een voorbode van geluk.

Allemaal zaken die men gewoonlijk niet in de hand had. Onduidelijkheid heerste er overigens ook over het tijdstip van terugkeer. Onze moderne vogelgidsen houden het doorgaans op eind februari, begin maart. Vroeger echter gold algemeen het feest van Sint-Pieter-in-de-winter (dat is 22 februari) als de reguliere aankomstdatum, hetgeen ook wordt bevestigd door het oude handschrift "Jacht-Bedrijf" (1636). Een oud rijmpje beweert echter:

" Met Sint Blas,
zit de ooievaar in 't gras.
En als hij er niet zit,
dan zijn de velden wit."

Met Sint Blas wordt hier bedoeld het feest van Sint Blasius (3 februari). Dat is echter onverklaarbaar vroeg. Regel zal dit zeker niet zijn geweest.

+ + + +

Maar vroeg of laat, de ooievaar gold algemeen als een gelukbrengende vogel. Volgens de etymologie komt het woord ooievaar van het oud-hoogduits odoboro, middelnederlands odevare. Ot of Od betekent geluk, rijkdom en vare of bare betekent brengen, dragen. Letterlijk dus "gelukbrenger" of "schatdrager". De odevare was vanzelfsprekend dan ook een graag geziene gast die alom werd uitgenodigd om te komen broeden, zulks door het plaatsen van wagenwielen op hoge daken of palen.

En wee de onverlaat die het waagde een ooievaar te schieten. Hem wachtte niets dan rampspoed, zowel in zijn zaken- als gezinsleven! Zeer merkwaardig en geheel in tegenspraak met het hier beschrevene schijnt echter het verbod om ooievaarsnesten op zijn dak of erf toe te laten, zoals dit is omschreven in de ook voor dorpen geldende West-friese stadsrechten (14e en 15e eeuw). Wie de langbeen toch toeliet, riskeerde in die dagen de niet onaanzienlijke poene van 3 harde guldens! Wellicht een vroege vorm van "personele belasting", een belasting op gelukbrengende zaken? Joost mag het weten. Maar vreemd was het wel.

+ + + +

Verreweg het bekendste ooievaarssprookje betreft het brengen van de kleine kindertjes, een gedachte die afkomstig is uit Neder-Duitsland. Blijft de vraag waar de ooievaar ze vandaan haalde. Welnu, onze voorouders zeiden dat de kinderzielen vertoefden in een waterrijk gebied. Ze kwamen ofwel uit het water, uit een kinderbron, een kinderput of ook wel uit een kinderboom. Watervogels zoals de ooievaar haalden ze daar vandaan en brachten ze over naar de kinderwieg. In Overijssel vertelde men dat de kinderen uit de Amsterdamse putten kwamen. Voor de Amsterdammers zelf kwamen ze uit de Volewijk, aan de overzijde van het IJ. Zoals op een mooie oude plaat was te zien:

"Jan en Griet, die twee gelijk,
varen na de Volewijk."

zittend in een schaars verlichte boot. Ondanks de duisternis echter ontwaren zij overal tussen de takken en twijgen de naakte kindertjes die, zoals alle Noordhollandse kleinen ongetwijfeld geroepen zullen hebben:

"Pluk mijn, pluk mijn,
'k zal alle dagen zoet zijn."

Kinderbomen waren overal in den lande te vinden. Bekend is in dit verband "De dikke boom", een oude beuk in het Slochterbos. In Utrecht was het de Munnikenboom in de tuin van het voormalige Kart-
huizerklooster aan de Vecht. Nadat in 1851 deze kinderboom was geveld, bleef niettemin de Utrechtse bevolking gestaag groeien. De kleintjes in Zuidkennemerland werden door de ooievaars gehaald uit de beroemde holle iep van Kraantje Lek. Zo moeten wij althans op gezag van de Haarlemse bakkers (want die kunnen het weten!) aannemen. In Groningerland aan de weg van Tinallinge naar Baflo was ook eens een beroemde kinderboom waaronder 's-nachts de witte wijven dansten.

Kinderbomen vond men ook elders in Europa: In Oost-Friesland, Westfalen, Hessen, Rheinland, Zwitserland, Tirol, Transsylvanië. Hoe moet het nu verder nu ófwel het aantal ooievaars sterk afneemt, ófwel de meeste kinderbomen dreigen te bezwijken tengevolge van zure regens? Opvoeren van de Rodekoolproduktie? Of gewoon minder kinderen en daardoor geleidelijk weer betere kansen voor bomen en vogels?

+ + + +

Hoewel de ooievaar dus alom zeer geliefd is, proefde men hier en daar in de oude literatuur toch ook wel mededogen met des ooievaars slachtoffers, zoals de kikkers. Dat blijkt ook uit een volksrijm uit Loosduinen bij Den Haag:

"Ooievaar, kuier je daar, langs de sloot?
Trip, trap, zachtjes
poot voor poot.
Ziet een kikker: kwik kwek kwakt
Wip heeft langbeen hem gepakt.
Had hij maar gezwegen op de rechte tijd
Dan was hij niet z'n leven
En z'n kwik-kwak kwijt."

Alsook uit dit Oost-Nederlandse kindervers:

"Ooievaar, wat doe je daar,
met oe lange poten?
Haalt de kikkerts uit de sloten.
Leeve kikkerts kwaket maar
Weest nie bange veur ooievaar!"

Over ooievaars zijn ooit ook heel veel wetenschappelijke dwalingen in omloop geweest. Zo geloofden de oude Grieken dat jonge ooievaars hun oude en zwakke ouders zouden voeden en verzorgen. Zij waren daarvan zo vast overtuigd, dat zij een wet die de staatsburgers verplichtte voor hun ouders te zorgen, Pelargonia noemden, naar het woord pelargos = ooievaar. Een soortgelijk sprookje betreft het vertrek van de ooievaars in het najaar. Volgens oud volksgeloof zouden de vogels zich in augustus verzamelen in steeds groter wordende groepen van jonge ooievaars die zich dan enige tijd bezighouden met vlieg oefeningen. Alle ooievaars die daarbij tonen over onvoldoende vliegvermogen te beschikken, zouden dan door een bijzonder ooievaarsgericht ter dood worden veroordeeld, welk vonnis daarna snel door middel van enkele welgemikte

snavelhouwen zou worden voltrokken.....

Zoals de aankomst van de ooievaars in de oude lectuur werd gesteld op Sint Petrus (in de winter) zo rekende men als vertrektijd Sint Petrus Banden, welk feest in de Rooms-Katholieke kerk werd gevierd op 1 augustus.

+ + + +

Ten slotte wil ik graag alle volks- en literatuurnamen van de ooievaar nog even op een rijtje zetten:

Adebar	(=schatgraver)
Aibert	(Groningen)
Earebarre	(Friesland)
Eiber	(Groningen)
Eil-lèver	(Drente, Overijssel, Veluwe)
Eilever	(=heilbelover)
Euver	(Betuwe)
Heilleuver	
Hoetbar	
Kleppervogel	
Langbien	
Lievenheers- vogel	
Luibert	(Drente)
Odevare	
Oijevaer	
Ouwevaer	
Sprikkebain	(Groningen)
Stork	(Zutphen)

Waarvan acte!

Frans van den Berg

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

